

A magyar mondat 50 éve*

Bizonyára egyszerre van irigylésre méltó, ugyanakkor kínos helyzetben az, aki olyan korszakról ír tudománytörténetet, amelynek maga is szemtanúja, illetve résztvevője volt.¹ Viszont könnyebb a dolga, mint annak, aki például nem nyelvészetről, hanem matematikáról ír ebben az 50 éves időkeretben. A magyar matematika fényes korszaka ugyanis, amennyire meg tudom ítélni, megszakítatlan volt a 19. század végétől, sőt talán a Bolyaiaktól mostanáig, azt tehát valószínűleg értelmetlen lenne korszakolni a nyelvtudományhoz hasonlóan.

A mi szakterületünk azonban több szempontból is más feltételek között élte át az elmúlt évtizedeket, mondjuk a matematikához képest, és nem is azért, mert az utóbbi lévén ideológiamentes terület, kevesebb ilyen irányú csapást kellett elszervezjen, hanem mert annak egyetemi és később akadémiai háttere soha nem volt megkérdőjelezve (még ha egyes újabb irányzatokat, mint a kibernetika vagy a matematikai logika – mintegy pártutasításra – egy ideig tiltottak is). A nyelvészet ugyanis épp amikor a 20. század első felére kikászálódott a ma mintha újra fel-támadóban lévő „ugor–török háborúból” (PUSZTAY 1977), bekerült a marrizmus malomkerekei közé, ahonnan a Pravda „sztálini iránymutatása” mentette ki, amely ugyanakkor egy másik kalitkába igyekezett bezárni, megóvando a nyugatról fújó „burzsoá széltől”, azaz a „béketáboron” kívülről származó tudományos hatásoktól (HAVAS 2002). Igaz persze az is, hogy a pszichológiához vagy a filozófiához képest messze kedvezőbb helyzetben volt, bár azt az összes itt felemlített diszciplínáról tudni kell, hogy személyeket szakterületüktől függetlenül is habozás nélkül indexre tehettek – és sokszor még ez volt a jobbik eshetőség...

Szemben a környező szocialista országokkal (vö. KIEFER 2019), hazánkban nem volt sem olyan modern nyelvészeti kezdeményezés a két világháború között, amelyet az 1950-es években folytatni lehetett volna, sem olyan új törekvés, amely lépést tartott volna a nemzetközi nyelvtudomány irányjaival. Az előbbi csoportban a prágai iskolát vagy a lengyel logikusokat említhetjük, az utóbbiban a WOLFGANG

* Elhangzott a Magyar Nyelvtudományi Társaság 115. közgyűlésén, Budapesten, az ELTE BTK Tanácsstermében, 2020. január 28-án.

¹ Itt köszönöm meg Kiefer Ferencnek és Bánréti Zoltánnak, hogy jelen áttekintés egy előző változatát elolvasták és megjegyzéseikkel segítettek jobbá tenni azt. Köszönettel nyugtázom továbbá az NKFIH 120073 sz. projektjének támogatását.

STEINITZ védőszárnyai alatti keletnémet nyelvészetet vagy a francia kapcsolatokat továbbra is fenntartó romániai kutatásokat. Magyarországon viszont a továbbra is alapos felkészültséggel művelt finnugor és történeti nyelvészet mellett az iskolai grammatikák felfogását meg nem haladó leíró nyelvészet dominált – utóbbi esetben még csak tudomást sem véve a gyakorlatilag az előző századfordulóig tartó felfrissüléstől, amelyet BRASSAI SÁMUEL (1860–84/2007), KICSKA EMIL (1890–1893) vagy SIMONYI ZSIGMOND (1903) és mások neve fémjelez, illetve az újabb fonológia LAZICZIUS GYULA (1944) kezdeményezte honosítási kísérleteiről.

Az egyedüli kivétel ANTAL LÁSZLÓ volt, aki magányos farkasként próbálta importálni az amerikai strukturalizmusnak a magyar nyelv morfológiájára jól alkalmazható módszereit (ANTAL 1961), de hiába volt rendkívül sikeres, sőt legendás oktató, és hiába hivatkoznak úttörő munkásságára mind a mai napig, kutatócsoportja, tanítványai nem voltak – szemben például az ugyanazon tanszéken működő ZSILKA JÁNossal (1966), akinek egyrészt saját (nem pedig „importált”) nyelvelmélete, másrészt nagyszámú követője volt. Abban azonban nem különböztek egymástól, hogy viszonylag jó időben elért külföldi megjelenésük ellenére (ANTAL 1963, 1964; ZSILKA 1967) munkásságuk gyakorlatilag visszhangtalan maradt.

Az Általános Nyelvészeti Tanulmányok 1963-ban induló sorozatában jól nyomon követhető a nyitás a nemzetközi trendek felé, hiszen már a legelső, még nem számozott kötetben – a nagyszerű névsor tagjaként – ott volt ELEKFI LÁSZLÓ (1963), aki JOHN RIES „mondattani elméletét”, vagy KÁROLY SÁNDOR (1963), aki TESNIÈRE szintaxisát ismertette, sőt SZÉPE GYÖRGY (1963) CHOMSKY 1962-ig hozzáférhető munkásságát mutatta be annak teljes szakirodalmi kontextusában – ami szinte elképzelhetetlen teljesítménynek számított akkor, amikor külföldi könyvek vagy folyóiratok elvéve jutottak be Magyarországra, különösen ha bölcsészeti tárgyúak voltak. Itt jegyzem meg, hogy Szépe nemzetközi kapcsolatrendszere, amellyel minket, a fiatalabb generációba tartozókat is megismertetett, legendás volt. Bárhova utaztunk, mindig voltak ismerősei, akiket a figyelmünkbe ajánlott.

A legnagyobb lökést a „határnyitásra” valószínűleg annak a váratlan ajánlatnak köszönhetjük, amely 1963 táján az USA-ból érkezett: a Ford Alapítvány magyar tudósoknak is lehetővé tette, hogy több hónapos, esetenként akár egyéves tanulmányutakat tegyenek az Egyesült Államokban, és a társadalomtudományi kvótában a nyelvészek is felkerülhettek a listára – természetesen előzetes belügyminisztériumi, azaz állambiztonsági szűrés után. KIEFER (2019: 35) közlése szerint sorrendben Fónagy Iván, Szépe György, Telegdi Zsigmond, Hegedűs József és Kiefer Ferenc utazott ki 1964–65-ben. A jótékony hatás részben a publikációkban, részben az az idő tájt alapított előbb matematikai, majd általános és alkalmazott nyelvészet néven regisztrált szak hallgatóinak tanulmányaiban mutatkozott meg, akik majd a következő nemzedék magját alkotják.

A KIEFER által felsorolt öt nyelvész közül TELEGDY ZSIGMOND főleg nyelvtudomány-történeti szempontból foglalkozott a 20. századi irányzatokkal, HEGEDŰS JÓZSEF pedig a nyelvoktatásban hasznosította tanulmányútja eredményeit. Empirikus jellegű nyelvészeti kutatásokat KIEFER és SZÉPE végzett, természetesen már amerikai ösztöndíjuk előtt is. Ám KIEFERnek éppen az USA-ban jelent meg sokáig legnagyobb hatású magyar mondattani munkája (KIEFER 1967), amely rögtön azt

a kérdéskört, vagyis a szórendet tárgyalta, amely azután évtizedekig meghatározó lesz a magyar nyelv vizsgálatában. SZÉPE (1966) már az amerikai tapasztalatok alapján írta meg cikkét a generatív nyelvtan szótári komponenséről. Feltehetjük, hogy TELEGDY (1966) is hasonló impressziók révén publikálta generatív transzformációs elemzést tartalmazó és közleményei sorában kivételesnek mondható tanulmányát. A fent említett nevekhez SZÉPE többszörös szerzőtársaként és később a mondattani tipológia nemzetközi elismertségű szakértőjeként DEZSŐ LÁSZLÓ csatlakozott (DEZSŐ–SZÉPE 1967), valamint a hamarosan külföldre – és a szövegnyelvészet tájaira – eltávozott PETŐFI S. JÁNOS (1967), aki kiváló áttekintést írt a korszak nyelvészeti alapkérdéseiről. Itt említem meg, hogy éppen 1967-ben jelent meg a 20. század nyelvésze első meghatározó művének magyar fordítása, ugyan 50 év késéssel, de még időben, hogy a társadalomtudományok szemiotikai fordulata számára jókor érkezzen (SAUSSURE 1916/1967). A diakrónia és szinkrónia éles saussure-i elkülönítése a mondattan területén is érezte hatását: ennek következtében az itt áttekintett új kutatások szinte kizárólag leíró, strukturalista vagy generatív jellegűek voltak. A jelen áttekintés is ennek szellemében készült.

A hatvanas évek végére már annyira megérett a helyzet a CHOMSKY (1965) munkássága jóvoltából elterjedt új irányzat befogadására, hogy az Általános Nyelvészeti Tanulmányok 6. kötete ezzel az alcímmel jelent meg: Előkészítő dolgozatok a magyar nyelv generatív nyelvtana köréből (KÁROLY–TELEGDI szerk. 1969). A korábban felsoroltak közül itt is szereplő DEZSŐ LÁSZLÓhoz, KÁROLY SÁNDORhoz és SZÉPE GYÖRGYHöz még (H.) MOLNÁR ILONA és NAGY FERENC is csatlakozott. A látszat mindazonáltal csaló: az akkori MTA Nyelvtudományi Intézet Károly Sándor vezette Strukturális Nyelvészeti Osztályán folytatott A magyar nyelv strukturális (generatív) grammatikája című kutatás résztvevői közül gyakorlatilag csupán SZÉPE volt tekinthető generativistának, de végső soron egyikük sem foglalkozott generatív mondattannal. Ezt a szerzők későbbi pályája is jól mutatta, hiszen DEZSŐ LÁSZLÓ a leíró tipológia felé indult el, és későbbi munkahelyén, a Padovai Egyetemen gyakorlatilag elszigetelődött a hazai tudományos élettől. KÁROLY SÁNDORT alapvetően a szemantika érdekelte, bár szerteágazó olvasottságának és toleranciájának köszönhetően később mint a szegedi Általános Nyelvészeti Tanszék tanszékvezető professzora nyitott gondolkodású nemzedékeket nevelt föl. MOLNÁR ILONA a hagyományos mondattani elemzésekhez maradt hű, míg NAGY FERENC pályája további szakaszában és korai halála előtt a bűnügyi nyelvészetet alapozta meg. SZÉPE (1969) az „alsóbb nyelvi szintekről” szóló terjedelmes tanulmányában a generatív fonológia felé nyitott, aminek vitathatatlan szaktekintélye maradt évtizedeken át, jöllehet a nyelvészet számos más ágát is értette és aktíván művelte. Kiefer Ferenc akkoriban éppen Svédországban tanított, és nyilván ezért maradt ki ebből a vállalkozásból.

Mégis ők voltak az az első generáció, akik megalapozták a nemzetközi trendekkel lépést tartani képes hazai mondattani kutatásokat. Ők ugyanis a legtöbb környező ország gyakorlatával, illetve számos hazai kollégával szemben jóindulattal, sőt támogatólag viszonyultak az új gondolatokhoz és azok képviselőihez. (Erről kicsit később személyes történetekkel is szolgálok.) Az előbb említett oknál fogva, vagyis mert a Nyelvtudományi Intézetben alakult ki az első kutatói közösség,

kézenfekvő volt, hogy annak előbb belvárosi, majd a budai várbeli otthona adjon lehetőséget a következő nemzedéknek, különösen miután 1973-ban a fiatalokkal és az új eszmékkel egyaránt rokonszenvező Hajdú Péter lett az igazgató.

A kivételesen olvasott, tájékozott, ugyanakkor a hazai és nemzetközi nyelv-tudomány szinte minden meghatározó személyiségével jó kapcsolatot kiépíteni képes Szépe György ideális katalizátora lett a körötte kialakuló ifjú nyelvész-csapatnak, akiknek egy része az ELTE Általános Nyelvészeti Tanszékén működő szakon diplomázott (pl. Pap Mária, Radics Katalin, Mártonfi Ferenc, Kenesei István), más részük Szépe „saját kezű gyűjtése” volt (pl. Bánréti Zoltán, Füredi Mihály, Komlósy András, Réger Zita, Terts István, Tóth Pál). Ebben a laza szövetű csoportban, amelyhez a végzésük után később újabb „szakosok”: Heller Mária, Rohonci Katalin, Szabolcsi Anna, vagy a pszichológusi diplomája után a nyelvészetet is elvégző Pléh Csaba csatlakoztak, rendszeres – ma úgy mondanánk: posztgraduális – önképzés folyt, részben a Szépe által meghívott már elismert tudósok vagy előadók, részben a maguk szervezte vitakör révén. A Szépe által kialakított „külső körbe” olyanok tartoztak, mint Petőfi S. János, Hell György, Sipőczy Győző, Dömölki Bálint, vagy akikkel később Pécssett alapított tanszékét, mint Fülei-Szántó Endre vagy Horányi Özséb.

A társaságot egy az Országos Pedagógiai Intézetből Szende Aladártól Szépe közvetítésével kiadott feladat szervezte egyfajta közösséggé. Arra kellett javaslatot megfogalmaznunk, hogyan lehet a közoktatásban oktatott magyar nyelvtan instrukciói szerint nehezen elemezhető 40 mondatot szerkezetileg magyarázhatóvá tenni. Ebből előbb egy programnyilatkozat (KENESEI et al. 1972), majd az a kísérleti tananyag nőtt ki, amelyet később számos középiskolában bevezettek, illetve egy másik ágon általános iskolai tankönyvsorozat is készült (BÁNRETI 1979, 1981), és amelynek egy további eredménye az Ember és nyelv című összefoglaló lett. Felismerve az ilyen jellegű kiadványok hiánypótló jellegét, részben az eredeti csapat, részben pedig felkért szerzők segítségével megszületett az A nyelv és a nyelvek című ismeretterjesztő könyv (KENESEI szerk. 1984), amely azóta – különböző cégeknél – már a 6. kiadását is megérte.

Az új irányzatok iránti rokonszenv–ellenszenv dimenzióját néhány személyes történettel illusztrálom. Bölcsészdoktori értekezésem opponenseként a nemzetközi mércével is kiváló germanista HUTTERER MIKLÓS a véleményében engem ugyan dicsért, de az általam követett NOAM CHOMSKY munkásságát igencsak bírálta – ezért nemhogy a legjobb osztályzatot nem kaphattam meg tőle, de egyenesen *rité*-re értékelt.² Amikor az 1970-es évek közepén Nyíregyházán bemutattuk középiskolai kísérleti nyelvtanunkat, BALÁZS JÁNOS, az ELTE Általános Nyelvészeti Tanszékének professzora (és többünknek korábbi tanára) kelt ki ellenünk híres tirádájával, miszerint „Mi nem kérünk az amerikai szeretetsomagokból!” –

² „Chomsky [...] deduktív módszere egyfajta helyben futás, emelt fővel, nappal szemben (Karinthy), mert a dedukció elhamarkodott premissákból (sic), méghozzá nem nyelvi-grammatikai úton elemezhető premissákból indul ki, és képtelen ezek, valamint a nyelvi formák közötti közeget transzformációs ágrajzaival teljesen áthidalni. Ezt az elméletet nem lehet ’fejéről a talpára állítani’, mert nincs talpa. Hogy mégis elvállalom a bírálói feladatot, kizárólag azért teszem, mert [...] a jelölt tehetséges fiatal nyelvész [...]” (HUTTERER MIKLÓS opponensi véleménye. Kézirat, 1973.)

amint ezt húsz évre rá KONTRA MIKLÓS (1995) a mi elbeszélésünk alapján meg is írta. Pár évvel később pedig az 1975–78 közötti akadémiai „aspirantúrámm”, vagyis a kandidátusi értekezés megírásához vezető ösztöndíjas időszakom témavezetője, az akkor még Debrecenben általános nyelvészeti tanszékét vezető DEZSŐ LÁSZLÓ, elnéző távolságtartással hagyta, hogy angol generatív mondattani témámat kidolgozzam, majd közvetlenül a védés ceremóniája előtt sikerült lebeszélnem, hogy kifejtse kritikáját CHOMSKY mondattani nézeteiről. (Az 1980 januárjában lezajlott akadémiai védésem anekdotikus részleteire, melyek ugyancsak jól illusztrálják az itt említett dimenziókat, most nem térek ki.³)

A hetvenes évek második felére tehető a magyar mondattan kutatásának legnagyobb fordulata, amely elsősorban É. KISS KATALIN nevéhez fűződik.⁴ Ő először az 1976–77-es montreali ösztöndíja alatt, majd azt követően idehaza publikált tanulmányaiban gyökeresen új megközelítésben láttatta a magyar szórend, következésképpen a magyar mondat elemzésének kérdéseit (É. KISS 1977, 1978). A ma már tankönyvekben is elterjedt felfogásnak a lényege, hogy szemben a nyelvek egyik nagy típusával, amelyek alany-prominensek, vagyis az alany–ige–tárgy viszonyában írhatók le, a magyar és a hozzá hasonló nyelvek topik-prominensek, vagyis az ismert és az új információ viszonyában alakítják ki a mondat szerkezetét. Ehhez a magyar tekintetében még hozzáadódik a fókusznak a kiemelt, mondhatnánk grammatizálódott pozíciója közvetlenül a ragozott (vagy más néven véges) ige előtt, amit ugyanakkor tovább bonyolít a magyarra jellemző igeikötő változó helye a mondatban.

É. KISS 1979-ben megvédte kandidátusi értekezését, majd kutatásait hamarosan külföldön is nagy sikerrel mutatta be, először az igen tekintélyes göttingeni GLOW konferencián, majd a generatív nyelvészet akkor legfontosabb periódikájában, a *Linguistic Inquiry*-ben (É. KISS 1981). Ezt követte a Nyelvtudományi Értekezések sorozatban 1983-ban megjelent első hazai monográfiája, és pár évvel később az Akadémiai Kiadónál és a holland Reidelnél párhuzamosan megjelent angol nyelvű könyve (É. KISS 1983, 1987).

A nyolcvanas évek elejére az „úttörőket” követő generáció is letette a névjegyét a tudomány képletes asztalára. Az évek óta egymással rendszeres kapcsolatban álló és eszmecserében részt vevő, főleg budapesti, valamint debreceni és szegedi nyelvészek 1984-ben a hollandiai Groningenben mutatták be kutatásaik eredményét holland, német, osztrák és csehszlovák meghívottak társaságában a *Topic, Focus and Configurationality* címmel megrendezett konferencián, amelynek az anyaga előbb a *Groninger Arbeiten zur germanistischen Linguistik* sorozat 24. és 25. kötetében, majd kisebb módosítások és átszerkesztés után a John Benjamins kiadónál önálló kötetben jelent meg (ABRAHAM – DE MEIJ eds. 1984, 1986).

Szépe György és Kiefer Ferenc „mögött” a következő nemzedék olyan meghatározó személyiségei sorakoztak föl, mint Bánréti Zoltán, É. Kiss Katalin, Hunyadi

³ Bizottságomban Bakos Ferenc (elnök), Antal László és Korponay Béla (opponensek), Rot Sándor, Szende Tamás, Szépe György, Zsilka János (tagok) voltak jelen.

⁴ É. Kiss Katalin, csakúgy, mint Hunyadi László és többen mások, az igen színes gondolkodású Papp Ferenc debreceni „iskolájához” kötődtek.

László, Kálmán László, Kenesei István, Komlósy András, Kornai András, Nádasy Ádám, Prószéky Gábor, Szabolcsi Anna. Fontos mérföldkő volt az 1985-ös bécsi szintaktikai kerekasztal, amelyet Wolfgang U. Dressler és Kiefer Ferenc szerveztek meg, és amelyen a német vagy osztrák szintaktákat például Hubert Haider, Hans Martin Prinzhorn és Arnim von Stechow képviselte. A groningeni egyetem újabb konferenciát rendezett 1986-ban, további lehetőséget adva a nemzetközi kapcsolatok kiépítésére, illetve megerősítésére. A magyar szerzők tehát fokozatosan egyre inkább szóhoz jutottak a nemzetközi találkozókban és kiadványokban. Érdekes, hogy az említett külföldi megjelenések megelőzték a hazai csoportos bemutatkozást – aminek azonban kizárólag a könyvkiadás sanyarú helyzete volt az oka.

Az Általános Nyelvészeti Tanulmányok 17. kötete (TELEGDI–KIEFER szerk. 1989) ugyanis gyakorlatilag már 1985-ben készen volt, de a gazdasági-pénzügyi megszorítások miatti sanyarú könyvkiadási helyzetben négy évet kellett várni a nyomdai munkálatok befejeződésére. Itt lényegében ugyanazok a szerzők közöltek részben azonos, részben más témájú tanulmányokat, akik a groningeni és bécsi konferenciákon is részt vettek, kiegészülve VARGA LÁSZLÓVAL.⁵

Ezek a munkák készítették elő a KIEFER FERENC mentorálásával működő kutatói közösség addigi legnagyobb terjedelmű és legtartósabb hatású vállalkozását, a Strukturális magyar nyelvtan 1. Mondattan című kötetét (KIEFER szerk. 1992), amely több mint 900 lapon tárgyalta a magyar grammatikának a generatív alapú megközelítésben fontosnak tartott fejezeteit; sorrendben: Az egyszerű mondat szerkezete (É. KISS KATALIN), A főnévi csoport szerkezete (SZABOLCSI ANNA és LACZKÓ TIBOR), Régensek és vonzatok (KOMLÓSY ANDRÁS), Az alárendelt mondatok szerkezete (KENESEI ISTVÁN), A mellérendelés (BÁNRETI ZOLTÁN), Az aspektus és a mondat szerkezete (KIEFER FERENC), egy Grammatikaelméleti bevezetővel teljessé téve (É. KISS és SZABOLCSI).

A kötet időtálló eredményei közé tartozik az É. KISS-féle mondat szerkezeti modellen kívül például az egyébként a MONTAGUE-szemantika irányából indulva szintaktává (is) lett SZABOLCSI ANNÁNAK jelentős nemzetközi visszhangot kiváltó elemzése a főnévi csoport szerkezetéről, amely szerint a birtokost tartalmazó magyar konstrukció lényegében a Mondatbevezetőt (*Comp*) tartalmazó véges mondatanalóg: ahogyan ebben is a bal perifériára mozgathatók egyes kifejezések, ugyanúgy mozog ki az egyszerű, nominatívusi birtokos szerkezetből (*a Péter könyve*) a birtokos és kap dativust a névelő előtti, de még mindig a főnévi csoporton belüli nem-argumentumi pozíciójában (*Péternek a könyve*), ahonnan azután a mondatban más helyre is kimozdítható (*Péternek elveszett a könyve*). Következik ebből számos addig magyarázatlan összefüggés is, például a kvantorok kötelező dativus esete (*kinek/mindenkinek a könyve*), a személyes névmások előtti névelő (*a te könyved*), a személy/szám szerinti egyeztetés; és így tovább. A magyar birtokos szerkezet azóta is visszatérő kutatási témája a magyar nyelvészettel foglalkozóknak (vö. DEN DIKKEN 1999; É. KISS 2002; DÉKÁNY 2015).

KOMLÓSY a vonzatok és szabad határozók közötti különbségeket vette végig, rámutatva a két „véglet” közötti átmenetekre és hatásos teszteket javasolva. KENESEI

⁵ Nem véletlenül hagytuk ki a szerzők felsorolásából FABÓ KINGA és KÁLMÁN C. GYÖRGY nevét, akik végül is nem a nyelvészettel kötelezték el magukat.

több kritériumot vezetett be a mellérendelés és az alárendelés, valamint a független és a kategoriális típusú alárendelések megkülönböztetésére, továbbá elvetette az alárendelt mondatok mondatrész alapú felosztását, és helyette a vonatkozó és a *hogy* kötőszós mondatok két nagy csoportjára adott szerkezeti elemzéseket. BÁNRÉTI a mellérendelés és az ellipszis viszonyát mutatta be pontos eljárások segítségével, KIEFER pedig az aspektus és a mondatszerkezet viszonyát dolgozta föl.

A kötet sikere három irányban is megmutatkozott. Először is azonnali hivatkozási alap lett, tankönyvek készültek az ott feldolgozott kérdéskörökre támaszkodva (pl. ALBERTI–MEDVE 2006) és bár a nyomtatott kiadás gyorsan elfogyott, két évtizeddel később a kiadó megjelentette a maig elérhető online változatát. Azután két év múlva egy tekintélyes amerikai kiadónál kijött a külföldi olvasók számára átdolgozott angol nyelvű változata (KIEFER – É. KISS eds. 1994), amelyben a szerzők és a fejezetek lényegében megegyeztek a magyar „ősváltozattal”. Harmadrészt a mondattani kötet kedvező fogadtatása egyengette a Strukturális magyar nyelvtan című sorozat következő három darabjának az útját is, a fonológiai, a morfológiai és a nyelvtan szótár komponenséről szóló, lexikai témájú kiadványokat.

A magyar nyelvészet külföldi jelenlétét elsősorban a egyes profilú (és eredetileg többnyelvű) Acta Linguistica Hungarica biztosította, bár mint láttuk, már 1990 előtt is számosan publikáltak a nemzetközi folyóiratokban. Az egyetemi Acták szerepe elhanyagolhatónak mondható, hiszen ezek terjesztése mindig megoldatlan volt, jórészt cserealapon körözték őket a világban. Az 1985-ben Szegeden kiadott angol nyelvű Approaches to Hungarian első két kötetében a hazai leíró és generatív nyelvészet eredményeit foglalta össze és kívánta terjeszteni külföldön, és noha ez is cserekiadványként indult, ehhez képest szép hivatkozási számokat ért el. Könyvsorozat később vált belőle, amint azt hamarosan látni fogjuk. A névváltoztatás utáni Acta Linguistica Academica, különösen amióta Kiefer Ferenc, majd É. Kiss Katalin vette át a főszerkesztését, igazi nemzetközi folyóirattá vált, amelyet ma már egyre kevésbé azonosítanak a magyarországi nyelvészet külföldnek szóló közleményei gyűjteményével. Gyakorlatilag teljesen angol nyelvűvé vált, elismertsége, impakt faktora emelkedőben.

Jóllehet a kelet-európai rendszerváltás a „vasfüggönyön inneni” országok nyelvének és kultúrájának az oktatását elsősorban Európa nyugati felében negatívan érintette, ha nem találtak bőkezű magán- vagy állami támogatókat, és sorban zárták be, illetve sorvasztották el a magyar (és uráli/finnugor) nyelvészet oktatását is, ezzel egy időben azonban az elméleti nyelvészet felől egyre nagyobb érdeklődés mutatkozott a magyar nyelv, és különösen annak mondattana, fonológiája és morfológiája iránt. Egyfelől a külföldön tanult, illetve ott letelepedett magyar kollégák, azaz nem csupán a magyar származású, hanem a magyarral (vagy azzal is) foglalkozó nyelvészek munkássága egyre jobban integrálódott a hazai nyelvészek eredményeivel, amint a kapcsolatok is akadálymentesek lettek. Csak a legjobban ismert neveket említem: Casper de Groot (Amsterdam), Farrell Ackerman (San Diego, USA), Peter Sherwood (London), Christopher Piñón (Lille), Genoveva Puskas (Genf), Marác László (Groningen/Amsterdam), illetve Julia Horvath (Tel Aviv), Robert Hetzron (Santa Barbara, USA), Donka Farkas (Santa Cruz, USA), Bródy Mihály (akkor még London), Molnár Valéria (Lund) – nem sorolva most a fonológusokat.

Másfelől konferenciasorozatok is elindultak, illetve új lendületet kaptak. A Kiefer Ferenc és Wolfgang U. Dressler által kezdeményezett Nemzetközi Morfológiai Találkozó (International Morphology Meeting) volt az első ilyen típusú rendezvény, amelyet az 1980-as évek eleje óta felváltva Bécs és Budapest székhellyel kétévenként tartanak, és 2020-ban már a 19.-re kerül sor. Bár ennek az eseménynek alapvetően nemzetközi a „gyűjtőterülete”, csábító lehetőséget nyújtott a hazai nyelvészeknek, hogy munkásságukat nagyobb közönség előtt mutassák be. Azt mondanom sem kell, hogy a morfológiának számos szintaktikai vonatkozása van, és nem csupán az inflexió, vagyis a ragozási jelenségek szisztematikus kezelése terén, hanem a szótári egységek, például az összetett vagy képzett szavak belső viszonyainak feltérképezésében is, mint azt például éppen KIEFER FERENC munkásságának egy fontos rétege is mutatja és amit a Strukturális magyar nyelvtan 3. Morfológia, illetve 4. A szótár szerkezete című kötetei is jól illusztrálnak (KIEFER szerk. 2000, 2008).

Pléh Csaba 1992-ben bloomingtoni vendégprofesszorsága idején szervezett egy magyar nyelvészeti témájú nemzetközi konferenciát az Indiana Egyetemen. Ezen részben az erre az eseményre Magyarországról kiutazó, részben pedig az Amerikában tartózkodó vagy ott élő nyelvészek vettek részt, például Christopher Beckwith, aki elsőként foglalkozott az osztályozók témakörével a magyarban, ezzel egy máig tartó kutatási tematikát vázolta fel.

A bloomingtoni konferencia sikerére való tekintettel két év múlva Szegeden egy újabb találkozóra került sor, és ezzel egy kifejezetten magyar nyelvészeti tárgyú nemzetközi konferenciasorozat kezdődött el, az International Conferences on the Structure of Hungarian (ICSH), kétévenként váltva a hazai és külföldi helyszíneket, az utóbbiak között például Düsseldorf, New York, Amsterdam, Leiden, Potsdam és Lund is szerepelt. A bloomingtoni előadások az Approaches to Hungarian 4. kötetében jelentek meg, és innen számíthatjuk ezt a publikációt valódi sorozatnak, amelyet a 7. kötetéig a szegedi egyetemi kiadó nyomtatott, majd 2002 és 2008 között az Akadémiai Kiadóhoz került, végül „révbe ért”, mivel a 11. kötete óta az amsterdami John Benjamins fogadta be, s ezzel a láthatósága is növekedett a nemzetközi cirkulációban. Jelenleg a 16. köteténél tart, és a magyar nyelvészet, benne főként a mondattan, fonológia és morfológia területeinek az Acta Linguistica mellett a külföldön legjobban ismert fóruma.

Ugyancsak a rendszerváltást követően kaphatták vissza az egyetemek a doktori (PhD) fokozatok megítélésének a jogát, és ezzel együtt a doktori képzés lehetőségét. A bölcsészkarral bíró három régi tudományegyetem, az ELTE, Debrecen és Szeged elméleti és magyar, valamint idegen nyelvi nyelvészeti programjai mellé hamarosan csatlakozott a Szépe György vezetésével inkább alkalmazott nyelvészeti profilú pécsi doktori képzés is, majd a 2000. évi átalakulás után az ezekből kialakított doktori iskolák lettek a magyar mondattani képzés otthonai. Fontos szerepet kaptak az iskolák vezetői, illetve meghatározó személyiségei, így az ELTE–MTA közös tanszéken Kiefer Ferenc, É. Kiss Katalin, Bródy Mihály, Bánréti Zoltán és Bartos Huba, az angol programban Mark Newson, Debrecenben Kertész András, Hunyadi László és Laczkó Tibor, Szegeden pedig Kenesei István és Bibok Károly. Hozzájuk csatlakozott a Pázmány Péter Katolikus Egyetem doktori

iskolája, amikor 2007-től É. Kiss Katalin lett a vezetője, valamint az Alberti Gábor vezetésével működő pécsi Nyelvtudományi Tanszék is. Az elkerülhetetlen nemzetdékiváltás az elmúlt években a doktori iskolákban is lezajlott, és így újabb kiváló szintakták kerültek vezető vagy vezető oktatói pozíciókba, mint például Dékány Éva az ELTE–MTA tanszéken, Marcel den Dikken az ELTE angol nyelvészeti programjában, Rákosi György Debrecenben, Gécseg Zsuzsanna Szegeden, vagy Surányi Balázs a PPKE doktori iskolájában, mind elismerésre méltó nemzetközi munkássággal.

Az öt képzőhelyről kibocsátott nyelvészek idehaza, de külföldön is sokat tettek a magyar mondattan különféle tárgyköreinek feldolgozása terén. Több egymással rivalizáló grammatikaelméleti irányzat hívei is jelen voltak, illetve vannak a hazai kínálatban. Az itthon is hangsúlyosan képviselt chomskyánus generatív grammatika és annak az 1993 óta kiteljesedett „minimalista program” (CHOMSKY 1993) elnevezésű ága mellett a lexikális funkcionális grammatika (LFG): KOMLÓSY ANDRÁS (2001), LACZKÓ TIBOR (2014), RÁKOSI GYÖRGY (2012); a fejvezérelt frázisszerkezeti nyelvtan (HPSG): MALECZKI MÁRTA (2001), SZÉCSÉNYI TIBOR (2011); optimalitás szintaxis (OS): MARK NEWSON (2014); a konstrukciós grammatika (CG): KÁLMÁN LÁSZLÓ (2001) is követőkre talált, ALBERTI GÁBOR (2011) pedig a diskurzus-reprezentációs elméleten (DRT) belül fejlesztette ki saját „dekompozíciós” megközelítést Realis elnevezéssel. Problémaérzékenységet, módszereiket jól láthatjuk például az Általános Nyelvészeti Tanulmányok 23. kötetében is (BARTOS szerk. 2011).

A magyar mondat tanulmányozásában vannak a strukturalista, illetve generatív megközelítésekkel jelentős mértékben különböző iskolák is. Külön említést érdemel az a szintén nemzetközi példákat követő irányzat, amely kognitív nyelvészeti alapon tárgyalja a magyar nyelv szerkezetét, hangtanától kezdve a jelentés-tanon át a pragmatikáig (TOLCSVAI NAGY szerk. 2017). E vállalkozás mondattani fejezeteit elsősorban IMRÉNYI ANDRÁS (2013) és KUGLER NÓRA (IMRÉNYI–KUGLER 2017) dolgozták ki. Nemzetközi visszhangjára még korai számítani, de nyilvánvalóan ez dönti el, sikerül-e beépülnie a kognitív nyelvészet iskolájába.

Az 1990-es évek óta többen tanultak és szereztek doktori fokozatot Magyarországon kívül, elsősorban Hollandiában, de az Egyesült Államokban, Németországban, Norvégiában és Olaszországban is. Egy részük hazajött és itthon kamatoztatta tudását, mint Dékány Éva, Hegedűs Vera, Rákosi György, Surányi Balázs, Tóth Ildikó, mások főleg személyes megfontolások, azaz tudományos pályájuk kiteljesedése érdekében vagy kedvező állásokat találván, illetve családi okokból kint telepedtek le, de továbbra is kapcsolatban maradtak a hazai tudományos élettel, mint például Abrusán Márta, Bácskai-Atkári Júlia, Csirmaz Anikó, Gervain Judit, Lipták Anikó, Márkus Andrea vagy Szendrői Kriszta.

Az itt felsoroltak mind angolul írták doktori értekezésüket, és így tovább bővítették a magyarul nem értő nyelvészek számára hozzáférhető irodalmat a magyar mondattanról. A folyamat persze már jóval korábban elindult, KIEFER (1967) „első fecskének” számító (és ezért még a magyar mondattan tavaszát be nem harangozó) szórend-könyvével kezdődött, de a valódi fellendülést az 1980-as évek második felére tehetjük, amikor É. Kiss (1987) első angol nyelvű monográfiájával nagyjából egy időben jelent meg egy másik holland kiadónál JULIA HORVATH

(1986) eredetileg 1981-ben az Egyesült Államokban megvédett disszertációja, amely ugyancsak a magyar mondat szerkezet, illetve a fókusz következtében megvalósuló szórendi variációk kérdéseit tárgyalta, de más keretben. A konferencia-előadások, a folyóiratcikkek és a válogatott tanulmányokat tartalmazó kötetek egyre jobban terjesztették a nemzetközi diskurzusban egyenrangú félként résztvevő hazai nyelvészek munkásságát, és hangsúlyozták annak relevanciáját a szintaktikai, illetve általában a nyelvelméleti kutatások kontextusában.

Kiemelt figyelmet érdemelnek azóta is a fókusszal, a szórenddel, a kvantorokkal, a kérdő mondatokkal, a finit és nonfinit alárendeléssel, a mondatprozódiaiával foglalkozó vizsgálatok eredményei – annyira, hogy több külföldi tankönyv is hivatkozik rájuk, pl. HAEGEMAN–GUÉRON (1999). Nincs terünk itt felsorolni a tanulmányköteteket vagy folyóiratbeli különszámokat, amelyeket neves kiadók gondoztak, mint az Oxford University Press, a Springer, a Brill, a John Benjamins, az Elsevier, illetve a Lingua.

Úrtöltött be a három társszerző, KENESEI ISTVÁN, VAGO ROBERT és FENYVESI ANNA (1998) gondozta leíró nyelvtan, a londoni Routledge kiadónál azóta már több kiadásban megjelent Routledge Descriptive Grammars: Hungarian, amelynek 190 oldalas szintaxis fejezetét KENESEI írta.

Nagy hatása volt É. KISS (2002) *The Syntax of Hungarian* című összefoglaló könyvének, amelyre az MTMT-ben csaknem 300, egy nemzetközi adatbázis szerint több mint 350 hivatkozás található. Ez a könyv nemcsak megbízhatóan, de hiánypótló módon tekinti át a magyar nyelvben a mondattan kutatói számára érdekes fejezeteket az egyszerű mondat főbb kérdésköreitől kezdve (alapszerkezet, topik–állítmány megosztás, a fókusz jellemzése, kvantorok, tagadás) a főnévi és névutós szintagmákon át az igeneves és időjeles alárendelt mondatokig; a szerző saját kutatásai területei mellett jól foglalja össze a magyar grammatika további témáit kutató kollégáinak az eredményeit.

De említhetjük azokat a kézikönyveket is, melyekben a mondattan is megbecsült szerephez jutott, így első helyen az É. KISS – KIEFER – SIPTÁR (1998) szerzőhármas *Új magyar nyelvtanát*, amelynek három része a mondatnani, alaktani és fonológiai kutatások eredményeit tárja a magyar nyelvészet iránt érdeklődő olvasó elé, s ezért tankönyvként is remekül használható. É. KISS itteni mondatnani fejezete lehetett a 2002-es angol kötet előképe. A magyar nyelv kézikönyve (KIEFER–SIPTÁR szerk. 2003), majd az ennél csaknem kétszer akkora terjedelmű *Magyar nyelv* (KIEFER szerk. 2006) is foglalkozott a mondatnannal, valamint az ahhoz kapcsolódó fejezetekkel.

Ennek a ma már több évtizedes kitaró és színvonalas munkálkodásnak köszönhetően vált a magyar nyelv a nemzetközi mondatnani kutatások egyik legjobban feldolgozott forrásává a nem indoeurópai nyelvek között, mintegy nemes versenyben állva a sémi (arab, héber), valamint a kelet-ázsiai (japán, kínai, koreai) nyelvekkel. Ha csak ezekkel a többnyire jóval nagyobb beszélőszámmal bíró és/vagy gazdaságilag nálunk jelentősebb országokban használt nyelvekkel hasonlítjuk össze, akkor nem szégyenkezhetünk, akár a törököt, akár a malájt, vagy az egyébként az indoeurópai nyelvcsaládba tartozó hindit/urdu-t vagy perzsát tekintjük. A magyar éppen azért vált különösen érdekessé a szakirodalomban, mert egy

jellegzetes szintaktikai nyelvtípust képvisel mintegy annak prototipikus formájában. E felismerés révén újabb kutatásokat lehetett indítani, amelyeknek egyik korai összefoglalásában, az É. KISS KATALIN (1995) szerkesztésében megjelent *Discourse configurational languages* (kb. topik-prominens nyelvek) című kötetben számos nyelv rokontulajdonosságait sikerült feldolgozni, többek között a koreai, a baszk, a katalán, a kecsua, a finn vagy a görög példáján.

Az 1990-es évek elejétől kezdve a Nyelvtudományi Intézethez is kötődő BRÓDY MIHÁLY, aki az évtized második felében végleg visszaköltözött Magyarországra, nagy hatású szintaxiselméleti munkásságot fejtett ki, részben kritizálva, részben radikálisan és következetesen továbbfejlesztve NOAM CHOMSKY (1993) minimalista programját az abban lefektetett elvekhez ragaszkodva. BRÓDY csupán a minimálisan szükséges mechanizmusokat és eszközöket tartja meg a grammatika szerkezetében, ezzel is rámutatva, hogy a nyelv biológiai alapjai az úgynevezett „szűk nyelvi képesség”, gyakorlatilag a rekurzió meglétét tételezik fel. Kutatásainak irányát jól mutatják könyveinek és tanulmányainak a címei, alcímei: radikálisan minimalista elmélet, pusztá frázisszerkezet, elegáns mondatban, tökéletes szintaxis stb. (BRÓDY 1995, 2000, 2003) Amikor izgalmasnak találta, akkor a magyar szintaxis kulcsfontosságú kérdéseivel sem habozott foglalkozni, beleértve a fókusz (BRÓDY 1990) vagy az igekötős igéket.

Itt említjük meg, hogy a magyar nyelvre vonatkozó szintaktikai kutatók úgy is nemzetközi jelentőségűvé válhattak, hogy Magyarországon működő, de nem magyarral foglalkozó tudós alakít ki egy új kutatási területet. Ezt tette GIAMPAOLO SALVI, az ELTE Olasz Tanszékének professzora, aki 1999-es akadémiai doktori értekezésében, majd az annak alapján publikált könyvében mutatta ki, hogy a klasszikus latinból az újlatin nyelvek felé vezető változásban a fókusz szerepe a vulgáris latin mondat szerkezetben döntő hatással volt a szórend átalakulásában (SALVI 2004). Ugyancsak nagy visszhangja volt annak a vállalkozásnak, amelyben egy monumentális olasz leíró nyelvtant hozott létre olaszországi kollégáival (SALVI et al. 2001). Ha nem is a magyar tárgyú, de a magyarországi illetőségű nyelvészeti hírnevét mindenképpen erősítette sokoldalú munkásságával. De említettük már az évtizedek óta Magyarországon működő angol MARK NEWSON és a több magyar tárgyú cikket is publikáló, de alapjában szintaxiselmélettel foglalkozó holland MARCEL DEN DIKKEN nevét is. Ezt a rövid kitérőt csak azért tettük, hogy bemutassuk: nem csupán a magyar tárgyú mondatbani eredményekre lehetünk büszkék a hazai kutatások vonatkozásában. A hivatkozási adatbázisokban jól nyomon követhető, hogy a magyarországi, illetve a magyar nyelvet tárgyaló mondatbani kutatások hogyan termékenyítették meg a finntól (HOLMBERG 2001) az afrikai nyelvekig (ABOH 2010), vagy a kínaitól (CHENG 2008) a baszkig (ELORDIETA–IRURTZUN 2010) a nemzetközi mondatbani vizsgálódásokat – hogy csak néhány példát idézzünk föl a szerteágazó szakirodalomból.

Arra is ki kell térni, hogy ebben a gazdag alaktani rendszerrel bíró nyelvben nem hanyagolták el a szóalakoknak a mondatban szempontjából érdekes elemeit. BARTOS HUBA doktori értekezése, majd nagy összefoglalása a *Strukturális magyar nyelvtan 3. Morfológia* kötetében (BARTOS 2000), ugyanott KENESEI ISTVÁNNAK (2000) a szófajtanról, KOMLÓSY ANDRÁSNAK (2000) a műveltető igékről,

LACZKÓ TIBORNak (2000a, 2000b) az igenevekről írt fejezete, továbbá KIEFER FERENCnek (2000) az összetételek szintaktikai vonatkozásait is tárgyaló tanulmánya, valamint BÁNRÉTI ZOLTÁNNak (2007) az ellipszis szószerkezeti vonatkozásait is bemutató könyve lehetnek kiemelkedő példáink – hogy csak a könnyen idézhető hazai műveket soroljuk fel.

A magyar mondattani kutatások elmúlt 50 évét mintegy megkoronázza az a nem mindennapi vállalkozás, amely Átfogó nyelvtan (Comprehensive Grammar Resources) cím alatt egy több nyelvre (holland, kínai, afrikaans) kiterjedő nemzetközi sorozat részeként nyolc nagy témakörben tárgyalja lényegében a generatív nyelvészeti kutatások alapján, de leíró nyelvészeti céllal a magyar mondattan jól feldolgozott fejezeteit: az egyszerű mondat szerkezetét, a főnévi csoportot (NP), a ragos/névutós/határozói csoportot (PP), az igei csoportot (VP), a melléknévi csoportot (AP), a véges alárendelést, az igeneves alárendelést és a mellérendelő mondatokat. Az egyes köteteket 6-800 oldalas terjedelemben, nyomtatott kiadásban, de ugyanakkor az internetről letölthető módon szabad hozzáférést is megengedve egy jó nevű amszterdami kiadó gondozza, és az első már megjelent könyveket követően az elkövetkezendő években folyamatosan fogják publikálni. A pályázati támogatással megvalósult munkálat fejezeteinek gondozói ALBERTI GÁBOR, BÁNRÉTI ZOLTÁN, BARTOS HUBA, BIBOK KÁROLY, É. KISS KATALIN, GÉCSEG ZSUZSANNA, LACZKÓ TIBOR és SURÁNYI BALÁZS, a főszerkesztő KENESEI ISTVÁN (ALBERTI–LACZKÓ eds. 2018).

E nagy vállalkozás éppen azért valósítható meg, mert felnőtt már több újabb generáció is, amely már sajátjaként használja a szintaktikai elemzés és hipotézisalkotás nyelvét, maguk is pályázatokat nyernek, sőt nem egyszer vezető kutatók lettek belőlük. A korábban felsoroltak mellett Egedi Barbara, Farkas Judit, Kleiber Judit, Pintér Lilla, Szabó Veronika, Szécsényi Krisztina vagy (az e sorok írásakor még doktori diák) Tóth Bálint nevét említhetjük.

Ezenközben új témák kidolgozása is élteti a fiatalabb nyelvészek kreativitását. Az É. Kiss Katalin vezetésével elindult három nagy projekt, amelyek közül a legkorábbi, a Magyar generatív történeti mondattan 2014-ben teljes sikerrel fejeződött be: az SOV típusú uráli alapnyelvből a topik-prominens magyar szerkezethez való eljutás feltételezett történetét kiegészítette számos szerkezet típus, például a véges és igeneves alárendelések, a névelőzés kialakulásának stb. alapos vizsgálata egy a projekt révén létrehozott kiváló és nyilvánosan hozzáférhető szövegtörzs segítségével (É. KISS szerk. 2014a). Jó fogadtatásra talált az eredmények angol nyelvű megjelentetése is (É. KISS szerk. 2014b), amelyekről magyarul jómagam (KENESEI 2014), angolul pedig LIPTÁK ANIKÓval közösen jelentettünk meg recenziót (KENESEI–LIPTÁK 2016). Ez a kutatás alapozta meg két további projekt koncepcióját, amelyekben már a magyarral rokon uráli nyelvek szintaxisának tulajdonságait kutatták először a (főleg orosz) nyelvi kontaktus következtében átalakuló eredeti SOV szórend következményeit egy 2017-ben befejeződött munkálat során (Az uráli nyelvek mondattanának változása aszimmetrikus kontaktushelyzetben), majd 2019-ban kezdtek egy újabb projektbe, amely a kihalás szélére került uráli nyelvek összehasonlító mondattani kutatását tűzte ki céljául (Veszélyeztetett uráli nyelvek szintaxis-elméleti és magyar nyelvtörténeti tanulságai).

A magyar mondattani kutatások az interdiszciplináris területeket is megtermékenyítették. Az 1970-es évek korai pszicholingvisztikai eredményei után szervezettebb és módszertanilag megalapozottabb vizsgálatok következtek a nyelvészeti megközelítések elterjedésével, amint ezt PLÉH CSABÁNAK a kétkötetes pszicholingvisztikai kézikönyvben megjelent történeti áttekintése bemutatja (PLÉH 2014). Ugyancsak kézzelfoghatóak a mondatszerkezeti alapok az 1980-as évek kezdeti afáziakutatásai után a következő évtizedben kezdődött neurolingvisztikai fellendülésben, amely előbb a Nyelvtudományi Intézetben, majd a szegedi Idegklinikán, azután a külföldről a Közép-európai Egyetemre hazatért Csibra Gergely és Gergely György által létrehozott babalaborban volt tapasztalható. Itt említjük meg a magyar jelnyelv tüzetes szintaktikai vizsgálatának első lépéseit, amely a most záruló évtizedben teljeseedett ki. Végül a hazai kutatók nem maradtak le a kísérletes vizsgálatok újabb elterjedt módszereinek meghonosításáról sem, többek között például a fókuszjelenségek szintaxisának a vizsgálatában. A jelen előadás kontextusában egyrészt ez mellékszáltnak tekinthető, másrészt ennek az egyre növekvő területnek is megvan a saját története, amiről nem lenne méltányos csupán nyúl farknyi terjedelemben megemlékezni. Néhány nevet azonban mindenképpen meg kell említenem, mint a megalapozásban fontos szerepet játszó Pléh Csaba, Brian MacWhinney, Réger Zita, Herman József, Bánréti Zoltán, és a követők közül, illetve a következő generációkból Kiss Katalin, Mészáros Éva, Kas Bence, Hoffmann Ildikó, Kovács Ágnes Melinda, Bartha Csilla, Szabó Mária Helga, Romanek Péter Zsolt, Surányi Balázs, Babarczy Anna, Egedi Barbara, Dékány Éva, Káldi Tamás, Madarász Levente, Pintér Lilla esetében.

Nem szívesen összezezném egyetlen mondatban az elmúlt 50 év hazai szintaxiskutatásának tanulságait, de annyit talán szabad mondanom, hogy a magyar kutatók teljes jogú tagjai lettek a nemzetközi nyelvészközösségnek: írásaik a legjobb kiadóknál és folyóiratokban jelennek meg, jelentős visszhangban részesülnek, magas hivatkozási számokkal, és – ami a lényeg – eredményeik részei lettek a tudományos kommunikációnak. Ha pedig a szigorúan vett magyar mondattani kutatások nemzetközileg is jelentős, maradandó eredményeit akarnánk felsorolni, akkor legalább hármat mindenképpen említésre méltónak tarthatunk: a magyar szórendnek az É. KISS KATALIN által kezdeményezett és a szintaktikai nyelvtípusok új felfogásához vezető újraelemzését; a magyar főnévi csoport szerkezetének SZABOLCSI ANNA révén felfedezett tulajdonságait, amelyek szintén nemcsak a magyar nyelvben jártak fontos tanulságokkal, de szintaxiselméleti következményekhez is vezettek; végül a fókusz értelmezésének többek egymással is vitázó elképzelései alapján feltárt sajátosságait, amelyekről máig tartó jelentős nemzetközi vita indult meg.

Kulcsszók: szintaxis, generatív nyelvészet, fókusz, szórend, tudománytörténet.

Hivatkozott irodalom

- ABOH, ENOCH O. 2010. Information Structuring Begins with the Numeration. *Iberia. An International Journal of Theoretical Linguistics* 2/1: 12–42.
- ABRAHAM, WERNER – DE MEIJ, SJAAK eds. 1984. *Groninger Arbeiten zur germanistischen Linguistik* 24–25. <https://ugp.rug.nl/GAGL/issue/view/4113>, <https://ugp.rug.nl/GAGL/issue/view/4120>
- ABRAHAM, WERNER – DE MEIJ, SJAAK eds. 1986. *Topic, focus and configurationality*. John Benjamins, Amsterdam.
- ALBERTI GÁBOR 2011. *ReALIS: interpretálók a világban, világok az interpretálóban*. Akadémiai Kiadó, Budapest.
- ALBERTI, GÁBOR – LACZKÓ, TIBOR eds. 2018. *The Noun Phrase. The syntax of Hungarian* 1–2. (Főszerk. KENESEI ISTVÁN.) Amsterdam University Press, Amsterdam.
- ALBERTI GÁBOR – MEDVE ANNA 2006. *Generatív grammatikai gyakorlókönyv*. Bölcsész Konzorcium, Budapest–Pécs. <https://mek.oszk.hu/04800/04892/index.phtml>
- ANTAL LÁSZLÓ 1961. *A magyar esetrendszer*. Akadémiai Kiadó, Budapest.
- ANTAL, LÁSZLÓ 1963. *Questions of meaning*. Mouton, The Hague.
- ANTAL, LÁSZLÓ 1964. *Content, Meaning, and Understanding*. Mouton, The Hague.
- BÁNRETI ZOLTÁN 1979. *Gyerek és anyanyelv*. Tankönyvkiadó, Budapest.
- BÁNRETI ZOLTÁN 1981. *Kamasz és anyanyelv*. Tankönyvkiadó, Budapest.
- BÁNRETI ZOLTÁN 2007. *A mellérendelés és az ellipszis nyelvtana a magyarban*. Tinta Könyvkiadó, Budapest.
- BARTOS HUBA 2000. Az inflexiók jelenségek szintaktikai háttere. In: KIEFER szerk. 2000: 653–762.
- BARTOS HUBA szerk. 2011. *Új irányok és eredmények a mondattani kutatásokban. Általános Nyelvészeti Tanulmányok 23*. Akadémiai Kiadó, Budapest.
- CHENG, LISA LAI-SHEN 2008. Deconstructing the shì ... de construction. *Linguistic Review* 25: 235–266.
- BRASSAI SÁMUEL 2007. *A magyar mondat*. Vál. ELEKFI LÁSZLÓ – KIEFER FERENC. Tinta Könyvkiadó, Budapest.
- BRODY, MICHAEL 1990. Remarks on the order of elements in the Hungarian focus field. In: KENESEI, ISTVÁN ed., *Structures and arguments*. JATEPress, Szeged. 95–122.
- BRODY, MICHAEL 1995. *Lexico-logical Form. A radically minimalist theory*. MIT Press, Cambridge (MA).
- BRODY, MICHAEL 2000. Mirror theory. Syntactic representation in perfect syntax. *Linguistic Inquiry* 31: 29–56. <https://doi.org/10.1162/002438900554280>
- BRODY, MICHAEL 2003. *Towards an Elegant Syntax*. Taylor and Francis Group, London.
- CHOMSKY, NOAM 1965. *Aspects of the theory of syntax*. The MIT Press, Cambridge (MA).
- CHOMSKY, NOAM 1993. A minimalist program for linguistic theory. In: HALE, KEN – KEYSER, SAMUEL JAY eds., *The view from Building 20*. The MIT Press, Cambridge (MA). 1–52.
- DÉKÁNY, ÉVA 2015. The syntax of anaphoric possessives in Hungarian. *Natural Language and Linguistic Theory* 33: 1121–1168. <https://doi.org/10.1007/s11049-014-9278-0>
- DEZSŐ LÁSZLÓ – SZÉPE GYÖRGY 1967. Adalékok a topic-comment problémához. *Nyelvtudományi Közlemények* 69: 365–388.

- DEN DIKKEN, MARCEL 1999. On the structural representation of possession and agreement. The case of (anti-)agreement in Hungarian possessed nominal phrases. In: KENESEI, ISTVÁN ed., *Crossing Boundaries. Theoretical Advances in Central and Eastern European Languages*. John Benjamins, Amsterdam. 137–178. <https://doi.org/10.1075/cilt.182.10dik>
- É. KISS, KATALIN 1977. Topic and Focus in Hungarian Syntax. *Montreal Working Papers in Linguistics* 8: 1–42.
- É. KISS KATALIN 1978. A magyar mondatok egy szintaktikai modellje. *Nyelvtudományi Közlemények* 80: 261–286.
- É. KISS, KATALIN 1981. Structural Relations in Hungarian, a „Free” Word Order Language. *Linguistic Inquiry* 12: 185–215.
- É. KISS KATALIN 1983. *A magyar mondat szerkezet generatív leírása*. Akadémiai Kiadó, Budapest.
- É. KISS, KATALIN 1987. *Configurationality in Hungarian*. Reidel Publishing, Dordrecht.
- É. KISS, KATALIN 2002. *The Syntax of Hungarian*. Cambridge University Press, Cambridge.
- É. KISS, KATALIN ed. 1995. *Discourse Configurational Languages*. Oxford University Press, New York – Oxford.
- É. KISS KATALIN szerk. 2014a. *Magyar generatív történeti mondaton*. Akadémiai Kiadó, Budapest. <https://doi.org/10.1556/9789630597685>
- É. KISS, KATALIN ed. 2014b. *The evolution of functional left peripheries in Hungarian syntax*. Oxford University Press, Oxford.
- É. KISS KATALIN – KIEFER FERENC – SIPTÁR PÉTER 1998. *Új magyar nyelvtan*. Osiris Kiadó, Budapest.
- ELEKFI LÁSZLÓ 1963. John Ries és mondaton elmélete. *Általános Nyelvészeti Tanulmányok* 1: 77–90.
- ELORDIETA, GORCA – IRURTZUN, ARITZ 2010. The relationship between meaning and intonation in non-exhaustive answers. Evidence from Basque. *Linguistic Review* 27: 261–291.
- HAEGEMAN, LILIANE – GUÉRON, JACQUELINE 1999. *English grammar. A generative perspective*. Blackwell, Oxford.
- HAVAS FERENC 2002. *A marrizmus-szindróma. Sztálinizmus és nyelvtudomány*. Tinta Könyvkiadó, Budapest.
- HOLMBERG, ANDERS 2001. The syntax of yes and no in Finnish. *Studia Linguistica. A Journal of General Linguistics* 55: 141–174. <https://doi.org/10.1111/1467-9582.00077>
- HORVATH, JULIA 1986. *FOCUS in the theory of grammar and the syntax of Hungarian*. Foris, Dordrecht.
- IMRÉNYI ANDRÁS 2013. *A magyar mondat viszonyhálózati modellje*. Akadémiai Kiadó, Budapest.
- IMRÉNYI ANDRÁS – KUGLER NÓRA 2017. Mondaton. In: TOLCSVAI NAGY szerk. 2017: 663–898.
- KÁLMÁN LÁSZLÓ 2001. *Konstrukciós nyelvtan*. Tinta Könyvkiadó, Budapest.
- KÁROLY SÁNDOR 1963. Tesnière szintaxisa és a szintaxis néhány kérdése. *Általános Nyelvészeti Tanulmányok* 1: 161–186.

- KÁROLY SÁNDOR – TELEGDI ZSIGMOND szerk. 1969. *Előkészítő dolgozatok a magyar nyelv generatív nyelvtana köréből. Általános Nyelvészeti Tanulmányok 6.* Akadémiai Kiadó, Budapest.
- KENESEI ISTVÁN 2000. Szavak, szófajok, toldalékok. In: KIEFER szerk. 2000: 75–136.
- KENESEI ISTVÁN 2014. Új utakon a magyar nyelvtörténeti kutatások: É. Kiss Katalin (szerk.), Magyar generatív történeti mondattan. *Nyelvtudományi Közlemények 110*: 371–382.
- KENESEI ISTVÁN szerk. 1984. *A nyelv és a nyelvek.* Gondolat, Budapest.
- KENESEI ISTVÁN sorozatszerk. 1985–. *Approaches to Hungarian 1–16.* JATE, Szeged; Akadémiai Kiadó, Budapest; John Benjamins, Amsterdam.
- KENESEI, ISTVÁN – LIPTÁK, ANIKÓ 2016. K. É. KISS (ed.), The evolution of functional left peripheries in Hungarian syntax. *Language 92*: 997–1000. <https://doi.org/10.1353/lan.2016.0086>
- KENESEI ISTVÁN – MÁRTONFI FERENC – KOMLÓSY ANDRÁS – RADICS KATALIN – TÓTH PÁL – TERTS ISTVÁN – FÜREDI MIHÁLY – BÁNRÉTI ZOLTÁN 1972. Nyelvtudomány és anyanyelvi oktatás. *Magyar Nyelvőr 96*: 442–451.
- KICSKA EMIL 1890–1893. Hangsúly és szórend. *Magyar Nyelvőr 19*: 6–18, 153–158, 203–209, 390–395, 433–440; *20*: 292–298, 337–345, 385–394, 433–445, 481–491; *21*: 385–395, 434–448, 486–497; *22*: 6–13, 52–63.
- KIEFER FERENC 1967. *On emphasis and word order in Hungarian.* Indiana University Press, Bloomington.
- KIEFER FERENC 2019. A hatvanas évek magyar nyelvtudománya. Az elméleti nyitás korszaka. In: BOLLOBÁS ENIKŐ szerk., *Elméletek vonzásában. A „határtalan tudomány” kezdetei a hatvanas-hetvenes évek humán és társadalomtudományi kutatásaiban.* Gondolat Kiadó, Budapest. 19–49.
- KIEFER FERENC szerk. 1992. *Strukturális magyar nyelvtan 1. Mondattan.* Akadémiai Kiadó, Budapest. <https://doi.org/10.1556/9789630596787>
- KIEFER FERENC szerk. 2000. *Strukturális magyar nyelvtan 3. Morfológia.* Akadémiai Kiadó, Budapest.
- KIEFER FERENC szerk. 2006. *Magyar nyelv.* Akadémiai Kiadó, Budapest.
- KIEFER FERENC szerk. 2008. *Strukturális magyar nyelvtan 4. A szótár szerkezete.* Akadémiai Kiadó, Budapest.
- KIEFER, FERENC – É. KISS, KATALIN eds. 1994. *The syntactic structure of Hungarian.* Academic Press, New York.
- KIEFER FERENC – SIPTÁR PÉTER szerk. *A magyar nyelv kézikönyve.* Akadémiai Kiadó, Budapest.
- KOMLÓSY ANDRÁS 2000. A műveltetés. In: KIEFER szerk. 2000: 215–292.
- KOMLÓSY ANDRÁS 2001. *A lexikai-funkcionális grammatika mondattanának alapfogalmai.* Tinta Könyvkiadó, Budapest.
- KONTRA, MIKLÓS 1995. „No CARE-packages, please – We're Hungarians”. The climate before, during, and after the birth of the Budapest Sociolinguistic Interview. In: HARLIG, JEFFREY – PLÉH, CSABA eds., *When East Met West.* De Gruyter, Berlin. 143–164.
- LAZICZIUS GYULA 1944. *Fonétika.* Királyi Magyar Egyetemi Nyomda, Budapest.

- LACZKÓ TIBOR 2000a. Az ige argumentumszerkezetét megőrző főnévképzés. In: KIEFER szerk. 2000: 293–408.
- LACZKÓ TIBOR 2000b. A melléknévi és határozói igeképzők. In: KIEFER szerk. 2000: 409–452.
- LACZKÓ TIBOR 2014. An LFG analysis of verbal modifiers in Hungarian. *Proceedings of the LFG Conference '14*: 346–366.
- MALECZKI, MÁRTA 2001. Indefinite Arguments in Hungarian. In: KENESEI, ISTVÁN ed., *Argument structure in Hungarian*. Akadémiai Kiadó, Budapest. 157–199.
- NEWSON, MARK 2014. What you can do with a domain and why they are not phrases. In: SZIGETVÁRI, PÉTER ed., *VLLxx. Papers in Linguistics. Presented to László Varga on his 70th Birthday*, Tinta Könyvkiadó, Budapest. 211–238.
- PETŐFI S. JÁNOS 1967. *Modern nyelvészet*. T.I.T., Budapest.
- PLÉH CSABA 2014. A pszicholingvisztika története. In: PLÉH CSABA – LUKÁCS ÁGNES szerk., *Pszicholingvisztika 1–2. Magyar pszicholingvisztikai kézikönyv*. Akadémiai Kiadó, Budapest. 3–116.
- PUSZTAY JÁNOS 1977. *Az „ugor–török háború” után*. Magvető, Budapest.
- RÁKOSI, GYÖRGY 2012. Non-core participant PPs are adjuncts. *Proceedings of the LFG Conference '12*: 524–543.
- SALVI, GIAMPAOLO 2004. *La formazione della struttura di frase romanza. Ordine delle parole e clitici dal latino alle lingue romanze antiche*. Max Niemeyer Verlag, Tübingen. <https://doi.org/10.1515/9783110945508>
- SALVI, GIAMPAOLO – RENZI, LORENZO – CARDINALETTI, ANNA eds. 2001. *Grande grammatica italiana di consultazione*. Società Editrice il Mulino, Bologna.
- SAUSSURE, FERDINAND DE 1916/1967. *Bevezetés az általános nyelvészetbe*. Ford. B. LŐRINCZY ÉVA. Gondolat, Budapest.
- SIMONYI ZSIGMOND 1903. *A magyar szórend*. Athenaeum, Budapest.
- SZÉCSÉNYI TIBOR 2011. Magyar mondat szerkezeti jelenségek elemzése HPSG-ben. In: BARTOS szerk. 2011: 99–138.
- SZÉPE GYÖRGY 1963. A generatív grammatika transzformációs modelljéről. *Általános Nyelvészeti Tanulmányok* 1: 273–294.
- SZÉPE GYÖRGY 1966. A szótár a generatív nyelvelírásban. *Általános Nyelvészeti Tanulmányok* 4: 167–188.
- SZÉPE GYÖRGY 1969. Az alsóbb nyelvi szintek leírása. *Általános Nyelvészeti Tanulmányok* 6: 359–466.
- TELEGDI ZSIGMOND 1966. Nominalizáció és történelem. *Általános Nyelvészeti Tanulmányok* 4: 189–197.
- KIEFER FERENC – TELEGGI ZSIGMOND szerk. 1989. *Általános Nyelvészeti Tanulmányok* 17. Akadémiai Kiadó, Budapest.
- TOLCSVAI NAGY GÁBOR szerk. 2017. *Nyelvtan*. Osiris Kiadó, Budapest.
- ZSILKA JÁNOS 1966. *A magyar mondatformák rendszere és az esetrendszer*. Akadémiai Kiadó, Budapest.
- ZSILKA, JÁNOS 1967. *Dialectics of the motion forms in language*. Mouton, The Hague.

50 years of syntactic research in Hungary

This is an overview of research in syntax since the mid-1960's, when a group of middle-aged professors introduced modern syntax in the curriculum and started to raise and support a number of young linguists in this country. Since then various avenues have opened up both in the variety of topics addressed and in international communication. Syntacticians from Hungary have been a constant feature in the linguistic scene at large. This paper, which was originally delivered as a keynote address at the 2020 meeting of the Society of Hungarian Linguistics, aims at tracking this development.

Keywords: syntax, generative linguistics, focus, word order, history of science.

KENESEI ISTVÁN
MTA Nyelvtudományi Intézet
Szegedi Tudományegyetem